

Documentos portugueses de Montederramo

RAMÓN LORENZO

(Universidade de Santiago de Compostela)

1. Na época medieval, aínda que había unha separación política entre a Galicia actual e a Galicia que deu lugar ó reino de Portugal, non se romperon as comunicacións entre as dúas comunidades e os habitantes de aquén e de alén Miño e das dúas bandas da Raia Seca seguiron relacionándose, especialmente nas zonas de contacto entre os dous territorios.

1.1. Como unha pequena mostra desta relación voume referir aquí ó que se pasa coa documentación do mosteiro galego de Montederramo. Este mosteiro, situado a uns 40 quilómetros de Ourense, polo Leste, bastante preto de Maceda e Castro Caldelas, estaba en pose na época medieval de numerosos bens, que se estendían con profusión cara ó Sur, posto que chegaban a Verín, Xinzo de Limia e Allariz e alcanzaban a fronteira con Portugal pola zona de Albarellos, Oímbra, Tamaguelos, Mandín, Feces, Vilardevós ou Flor de Rei. Poderíase pensar que a fronteira política marcaba un límite na extensión do territorio pertencente a Montederramo cara ó Sur, pero non é así, porque o mosteiro posuía bens en Portugal, especialmente pola zona de Bragança, como demostran algúns dos documentos conservados, uns escritos no país veciño e outros en Galicia.

1.2. Na colección documental do mosteiro atopámonos cunha serie de documentos procedentes de Portugal, 6 deles escritos en latín e 12 en portugués. A estes hai que engadi-lo traslado de dous documentos portugueses que se achan en documentos galegos (un en latín e outro en portugués) e 10 documentos escritos en Galicia, cunhas características especiais que fan sospeita-la presenza de monxes portugueses en Montederramo ou que nos indican o coñecemento que tiñan algúns notarios e monxes galegos da escrita portuguesa. Todos estes documentos son de grande importancia para ve-la relación existente entre as dúas partes en que quedou dividido o antigo reino da *Gallaecia*.

1.3. O máis antigo documento que nos chegou de Montederramo, sexa ou non auténtico, é do 15-3-1124 (A. H. N. Madrid, carp. 1481, nº 1) e nel o futuro Afonso VII, o Emperador, é dicir, o primo curmán de D. Afonso Henriques, con-

cédelle varias terras a "Pelagio Uermudi" a petición do conde D. Fernán Pérez de Traba, que criara ó rei en Galicia. Os tres seguintes documentos da colección xa están en relación con Portugal e son importantes polo contido, pois teñen moito que ver coa creación e consolidación do mosteiro, e tamén porque nos mostran como no período primitivo non se romperan os estreitos lazos existentes entre os galegos e os portugueses, unidos por un forte vínculo de irmandade. Nestes tres documentos aparecen Dª Teresa e D. Afonso Henriques titulándose reis e concedéndolle terras ó mosteiro. Trátase de documentos que os historiadores consideran apócrifos, mais non por iso menos válidos, posto que o contido deles é totalmente real.

1.3.1. Nun do 21-8-1124 (A. H. N., carp. 1481, nº 3), feito en Allariz, dona "Tarasia, bone memorie Alfonsi magni Yspaniarum regis filia, magni comitis Enrici condam uxor, nunc uero comitis Fernandi conjux", que se titula "Dei gratia Portugale regina, a mare Oceano usque ad riuulum Spaliosum qui currit inter Tybres et Geurres", dálle a Arnaldo "locum qui dicitur Rouoyra Sacrata, qui est in Monte de Ramo, territorio Caldelas". A raíña "domna Tarasia", que reina "in Portugale et Limia usque riuulum Spalosium", robor a carta xuntamente co seu marido, "comite domno Fernando Petri", e co seu fillo "Alfonso Enrjquiz". Este documento aparece confirmado por Afonso IX de León o 12-5-1228 (A. H. N., carp. 1482, nº 14).

1.3.2. Catro anos máis tarde D. Afonso Henriques fai dous documentos o mesmo día (o 8-7-1128) a favor do mosteiro (A. H. N., carp. 1481, nº 4 e 5), os dous escritos en Braga por "Petrus Leuita", en presenza do arcebispo de Braga D. "Pelagio" e tendo "Bragancia Fernando Menendis/Menendiz". No primeiro "Alfonsus Anriques" fai doazón a "Ualdiujno, abbati Beate Marie de Montis Ramj", dunha herdade "jn couto nominato Ribeira de Solar, jn terra de Vieyra, con sua ecclesia nuncupata Sancto Johanne de Coua". Os seus termos son: "jn giro per termjnum ecclesie Sancti Martinj et per terminum ecclesie Sancti Pauli de Fornelos et per termjnum monasterio de Sancto Paulo de Ujeira et cum riuulo de Cauado que uadit Soutus". Tamén lle dá outro couto "jn terra de Coyra nuncupato cautum de Padornelo". No segundo "Alfonso Anriquiz" fai doazón a "Fernando Anaiazi" dunha herdade "in uilla nominata Penas Iuntas, in Uilar Peregrinu, subtus mons Mo[n]te Toga et ribolum Tuela, territorio Braccarense". Dálle esta herdade "in Bragancia, qui sunt per suos terminos: in giro per terminum de Odrrosa et inde per terminum Cidones et inde per terminum de Nuzedo et inde per terminum de Lama Longa et inde per terminum de Negraeda et inde primitur incoauimus".

1.4. Tamén sabemos que o 2-2-1183 (A. H. N., carp. 1481, nº 17) o rei Afonso VIII lle concede ó mosteiro de Santa Comba de Baroncelle o couto de Santa Comba e Souto Vermui, "con Moyalde et con Castrellos de Yuso et con Berrandi et Trabancas et Argimj", estes dous últimos en Portugal.

1.5. En latín voltamos a ter unha carta do 18-4-1268 (A. H. N., carp. 1485, nº 1), do rei Afonso III, dada en Santarém e escrita por "Jacobus Iohannis, notarius". Nela o rei di que "conuentus monasterij de Peleyas mandauit mihi dicere quod ipsi tenent unam cartam in qua continetur quos rex dominus Alfonsus,

patres meus, et regina *domna Vrraca*, mater mea, dederunt et concesserunt *domno Petro*, quondam abbati dicti monasterij, heremitam Sancti Petri de Teca" e que "milites et alij homines ueniunt super hoc contra eos et quod faciunt eis super hoc multum malum et multam forciam contra dictam cartam". O rei manda a "Nuno Martinj, meo meyrino maiorj", que faga respecta-lo contido da carta, "vnde aliter non faciatis, sin autem tornabo me pro me ad uos et habebo de uobis queyxume".

1.6. A última das cartas reais en latín é de D. Dinís, do 18-1-1284 (A. H. N., carp. 1486, nº 16), feita en Coímbra, "rege mandante per Pelagium Dominicj, superiudicem" e escrita por "Johannes Uincentij". Nela D. Dinís mándalle ó xuíz de Bragança que obrigue a Maior Fernández a devolver ó mosteiro todo o que lle collera no couto de Padornelo "per forciam et per suam auctoritatem". Se ben podemos comprender que a carta de Afonso III apareza escrita en latín, estraña bastante que D. Dinís, o grande impulsor do idioma romance, non mande utiliza-lo portugués en 1284.

1.7. Os documentos escritos en portugués son todos do século XIV e deles algúns son doazóns particulares feitas ó mosteiro, outros son recoñecemento por parte real de propiedades que lle son contestadas e tamén hai sentencias dadas a preitos entre Montederramo e o rei portugués. Todos eles son interesantes do punto de vista lingüístico e tamén do punto de vista histórico.

1.8. Algunhas destas cartas sérvennos para ver como as persoas podían mudar de residencia e pasar, posiblemente por casamento, ó outro lado da fronteira. Así, nun documento feito en Chaves, na rúa de Santa María, o 16-6-1337 (A. Catedral Ourense, nº 2337), por "Affonso Pérez, tabaliom de noso senhor el rrey en Chaues", "Lopo Rodrigues de Sant'Estéuão" e a súa muller "María Anes" fan seu "certo procurador, uerdadeiro, lijdinho, abastoso, suficiente" a "Johán Martiiz, laurador, morador en Monte Rrey", para que poida recibi-los bens que teñen en Monterrei e nos seus termos e actúe no nome deles.

1.8.1. Noutro do 5-7-1303 (A. C. Ourense, nº 1764) "Ffernán Peres, notario jurado en Costa de Ssadur et en terra d'Amolgas", escribe un documento no que "Domjnga Johanes" de Guide, en Portugal, vende por ela e polos seus sobriños a "Domjngo Peres de Ssantisso" e ó seu irmán "Johán Peres" as herdades que teñen en Santiso e en Calvelo. Inclúe a carta de procuración en portugués, feita o 30-6-1303 por "Pero Fernandes, público tabaliom de nosso ssenor el rrey de Purtugal" en Nozelos.

1.8.2. Noutro do 3-3-1331 (A. H. N., carp. 1493, nº 3), escrito por "Affonso Peres, tabaliom del rrey en Chaues", na "Rrúa de Santa María", "Domjnga Martiiz, muler que ffoy de Garçia Pérez de Vilauerde, da par de Sant'Estéuão, et Johán Garçia, ffilho do dito Garçia Peres", mostran unha manda que fixera Garçia Pérez a Montederramo "per mão de Gonçalo Martiiz, tabaliom que ffoy de Chaues", e entréganlle ó mosteiro "huu casal que está en Vilharinho, o qual ffoy de Pero Porra".

1.8.3. Noutro do 30-1-1342 (A. C. Ourense, nº 2412), escrito por "Domingo Martijz, público taballiom del rrey na vila de Monforte de Rríó Liure", María Rodríguez, "dona de Vilaranta, filha que foý de Rroy Núñez Gago", vende a

Fernán García, “escudeiro de Vila Meaa”, e á súa muller Sancha Eanes tódolos herdamentos que lle ficaran de seu pai “en Queiga et en Caldelhas et en Soutelo de Trandeyras et o que ey en Rretorta”. A carta foi feita “nos pácoos de María Rrodrígez, en Vilaranta”.

1.8.4. O 30-5-1355 (A. H. N., carp. 1495, nº 13), nunha carta feita en Monforte, “aa Porta Noua”, en presenza de “Lourenç'Eanes, público tabeliom del rrej em Monfforte de Rríó Liure”, e “perante Joham Domínguiz, juíz da dita villa”, o escudeiro García Rodríguiz, “ffilho de Rroj; García, scudeiro de Villa Meãa”, fai entrega a Frei Lourenço, celareiro do mosteiro, dun casal que lle deixara seu pai a Montederramo “na aldea das Trauancas, termho desta villa de Monfforte”, aquel casal que comprara seu pai “de Gonçalo Gil et de Johana Lourença, dona de Vilarcam”.

1.9. Algunhas cartas forman un conxunto, como ocorre cunha do 10-11-1318 (A. H. N., carp. 1491, nº 20), outra do 19-8-1319 (*id.*, carp. 1492, nº 2), feitas en Monforte de Río Livre e en “Arrgomjl” respectivamente, en presenza de “Pero Eanes, público tabaljom del rrej na vilha de Monfforte de Rríó Liure”, e con outra do 19-10-1320 (A. C. Ourense, nº 1328), feita en “Argimjll”, en presenza de “Gonçaluo Annes, público tabeliom del rrey, nosso senhor, de Momforte de Rríó Liure”.

1.9.1. Delas, a primeira é a máis importante, pois D. Joham Martjz, abade de Montederramo, comparece “perante Martjn Áluarrez et Pero Ffranco, jujzes” de Monforte, e manda ler ó notario varias cartas: unha na que “don Airras Pérez, caualeirro de Ssouto Uermuj, con ssa molher dona María Méndjz”, daban ó mosteiro “quantos erdamentos heles auíam en Arrgomjr” e nos seus termos. Outra na que esta “dona María entregaua a ffrej Joham, ssupriol de Monte de Rramo, tódolhos errdamentos que o dito don Airras et ela auíam nos ditos lo-garres”. Outra na que o abade fixera “pussturra con Paaí Arras? et con Joham Nairras, seu jrmaao, que lhjs dauam tódolhos errdamentos que lhj leixarra don Airras et dona María Méndjz, ssa molher, por ssas almas, en Arrgomjr, en Ssouto Uermuj, et que os ditos Paaí Airras et Joham Nairras dauam a ffrej Joham, en nome do dito moessteirro, quantos errdamentos auíam en Ffeaaes, en sseus termos, en Lebuçam?, en sseus termos, en termo de Rrjo Liure. Jtem lhj dauam dous cassaaes em Nugeirra, da cabo Bouadela de Barroso”, coa condición de que tivesen estes herdamentos en súa vida e despois quedasen ó mosteiro. Esta carta fora feita por “André Pérez, tabaljom del rrej na vilha de Vinhaaes”. Tamén mostra o “trelado dũa carta de guarrda et d'encomenda de nosso senhor el rrej de Portugal et do Alguarue”. Mostrando todas estas cartas, “ffez ffronta aos ditos jujzes que o metessem et manteuessem en posse dos ditos errdamentos et que o enparrassem et deffendessem ssegundo as cartas que lhjs mosstraua et ssegundo a carta da encomenda del rrej”.

1.9.2. Na de 1319 Afonso Rodríguez, xuíz de Monforte de Río Livre, “meteu en posse a ffrej Domjngo, procurrador do abade et conuento do mossteirro de Monte de Rramo, de quatro cassaaes que fforrom de Joham Nairras, caualeirro, que sson na aldea d'Arrgomjr, aa rreuelía de Lourrenço Eanes, caualeirro, antecessor do dito Joham Nairras”. Na de 1320 o xuíz Pero Rodríguez “meteo em

pose a frey Fernand'Yanes, monje et procurador do dicto abbade et conuento do mosteyro de Santa María de Monte de Rramo, de outros VJ casaees que forom de Pero Nayrras, jrmãao que fora de Joham Nayrras, caualeyro, que som no couto et d'aldea d'Argimjll, couto de Santa Conba de Baronçelhe, aa reuellia de Lourenco Annes, caualeyro, primo do antecessor do dito Joham Nairras".

1.10. Hai outros documentos escritos en Portugal que resultan máis enigmáticos e máis interesantes, porque nos mostran certas disputas do mosteiro co rei de Portugal ou con outras persoas. Así, atopámonos cun documento do 24-2-1317 (A. H. N., carp. 1491, nº 16), feito en Santarém, "na audiencia dos tabeliões", que contén outro do 5-12-1316, feito en Cidões, o cal á súa vez contén outro do 20-11-1316, feito en Coruche. En presencia de "Vaasco Rodrígiz, público tabeliom de Santarem", "don Jham Martiiz, abade de Monte Rrama", mostra e fai ler e publicar "hũu testemõyo feito et assinado per mãao de Jham Fernandis, tabeliom de Bragança", e pídelle o traslado del en pública forma. O testemuño di que en presencia de "Joham Ffernandis, público tabeliom del rrey en Bragança", estando en Cidões, "Steuam Eanes", cabaleiro, "teendo tomadas as chaues do dito lugar a frey Jham Parente, que estaua no dito lugar, ho dito caualleiro et Vicente Domíngiz, clérigo de Meestre Gil das Leys, clérigo del rrey", mostran unha procuración "assinaada do ssino de Joham Uelho, tabeliom de Curuche". Nesta procuración "Maestre Gill das Leis, clérigo del rrey", fai, establece e ordena por seu procurador a "Viçente Domíngiz", seu clérigo, para recibir por el e no seu nome "a ermida de Santa María de Çidões, eno termiño de Bragança, et para auer et retêr a posse et os dereitos dessa ermida et para procurar et rezeber fruytos et nouos et rendas et tódollos outros dereitos que perteeçem aa dita ermida et para arrendar...". Steuam Eanes e Viçente Domíngiz mostran este escrito a frei Joham Parente e "ho dito ffrade apellou logo per paráuoa et meteu si et tódolos bẽes do dito lugar su poder da apellaçom". Entón Steuam Eanes "meteu en posse do dito lugar o dito Viçente Domíngiz, clérigo, procurador de Maestre Gil, por nome de Maestre Gill" e "Viçente Domíngiz assy rezebeu o dito lugar et tódalas cousas que ha et de dereito deue a auer por nome de o dito Maestre Gil". Despois "tirarom o frade et outro frade que dezíam que auya nome frey Domingo ... et ficarom as chaues et tódalas outras cousas que sijam no dito lugar ao dito Viçente Domíngiz, procurador do dito Maestre Gil". Frei Jham Parente declara "que nunca renunçara a profissom que fizera ao moesteiro de Monte de Rramo nen rrenunçaua" e pídelle ó notario "este testjmũjo".

1.10.1. Non queda clara a relación de Mestre Gil das Leis co mosteiro, pero sabemos que en documento do 20-11-1325 (A. H. N., carp. 1492, nº 15) "en presenza de Affonso López, público tabeliom del rrey en Bragança", e "perante Pero Viçente, juiz ena dita vila", aparece "Sueyro Anes, omem de Maestre Gil" e fai "ffronta que ele, en nome do dito Maestre Gil, estaua aquí en Bragança para rezeber quarenta libras que tijnam en préstamo do abbade et conuento de Monte de Rramo pela granja de Santa María de Çidões", que lle deberían ter dado por San Martiño, para o que mostra unha carta de Mestre Gil. Entón "Domingo Johanes do Vilar de Piligrim, procurador de ffrey Domingo, priol de

Santa María de Cidões", declara que o prior fora a Bragança por San Martiño a pagar estes diñeiros "et que non achara a *quennos* dar segundo era obrigado". Agora négase a pagalos porque lle dixeron et fixeron certo "que nosso señor el rrey mandou que tódollos préstamos que aujam, tanbén de ordées como de egleias et de moesteyros, que os rreuogaua, que os non ouuessem nen hūu, et que esto mandara publicar per todo seu rreyno, per sas cartas, et que sobre esto posera pea aqueles que os desen". O representante do mosteiro pide que "Maestre Gil lhj mostrasse carta do dito señor el rrey en que lhj mande dar o dito préstamo et que ele logo de bōamente lho daría a ele ou a seu certo mandado". A isto o representante de Mestre Gil contesta "que lhj ffesesse certo per carta del rrey ou per outra maneyra qualquer per que enbargaua o dito préstamo ao dito Maestre Gil". O representante do mosteiro replica "que o dito ffrey Domingo, priol, era certo et ffama pública per moytos omes bōos da vila et da terra que esta deffessa era feyta per nosso señor el rrey, et tanto que lhj mostrasse carta del rrey per que lho mandasse dar que logo lho daría et desenbargaría o dito préstamo". Así queda o preito.

1.11. Que o mosteiro paga ás veces, aínda que non sabémo-la razón, demóstrano outros documentos, pois nun do 25-8-1324 (A. H. N., carp. 1492, nº 14), feito en Lisboa "per mǎao de Joham Pér[i]lz, público tabaliom de Lixbōa", "Afonso Mjguēez, procurador na corte de nosso senhor el rrey", recoñece que recibiu de "ffrey Macía Ffernándjz, ffreyre da ordem da Trijndade et procurador do abade et do conuento de Santa María [de] Monte de Rramos, tódolos solayros et tódolos apréstamos que mjn os ditos abade et conuento, et uós en seu nome, ou[u]lestes a dar ata o día que este strumento he feyto".

1.11.1. Tamén o 14-9-1333 (A. H. N., carp. 1493, nº 10), en carta feita en Mirandela por "Gonçal'Eanes, scriuam del rrey", "Pero Domíngiz, procurador del rrey delos Montes a aquem", coñece e confesa que recibiu "de Joham Martiiz, tabelliom da Torre de Dona Chamōa, cem llibras portugeesas de vijnte soldos portugeeses, allem das cento et cincoenta et cinco llibras et dous soldos et ...? *dineiros* que o dito Joham Martiiz deue? da renda das erdades que Fernam? Sanches auya no dito logar da Torre", segundo "he scrito no rrool das díuydas que deuýam ao dito Ffernám? Ssanches en terra de Lebuçam, o qual rool nos foy enviado das contas per Ffrancisqu'Eanes, abade de Fereiros et escriuam del rrey".

1.12. A granxa de Cidões continuou en poder do mosteiro, como podemos ver nun documento do 25-11-1365 (A. H. N., carp. 1493, nº 13), no cal en presenza de "Rruj Lourenço, púbrico tabaljón del rrej en Bragança", e "perante Nuno Martiiz, jujz da dita villa", aparece "ffrej Johán, ffrade que sse djzia do moesteyro de Ssanta María de Monte de Rramo, que he en Galjza, do ssenhorío del rrej de Castella, que ora tjnha a grania que chamam de Cydões, que he do dito moesteyro, a qual he en termho da dita villa de Bragança", e mostra e fai ler unha carta de "don Affonso o Quarto, a que Deus perdoe". Frei Xoán pide o traslado da carta, porque "era ja dada de gran tenpo, assý que morriam as léteras en algūus logares dellas". A verdade é que a carta de Afonso IV non era tan vella, pois fora escrita en Coímbra o 16-11-1335 (30 anos antes) por "Steuam

Martiiz". Nela Afonso IV fai saber que, por "Giralde Estéueez, meu de criação, que para esto mandey a todas as comarcas da Beyra et daalem dos Montes", manda citar "perante os ouujdores dos meus ffeytos o abade et conuento do moesteyro de Ssanta María de Monte de Rramo per rrazón daiguas juridições" que o mosteiro "tragía na ssa grania de Ssanta María de Çidões et ennos logares e cassaaes de sseu termho ... que a día certo veessem perante os ditos meus ouujdores mostrar en como tragíam as ditas juridições ennos ditos logares". O día sinalado comparecen Giralde Estéueez, por un lado, e o abade e o convento representados "per Domingos Mercham de Vjnhaaes, sseu procurador", perante "Johán Anes Mellón, ouujdor dos meus ffeytos".

No comparecemento o procurador do mosteiro trata de mostrar que o mosteiro "auja a dita granja que chamauam Santa María de Çidoes" e que destas "juridições et coussas ssobreeditas estaua o dito moesteyro en posse per dez et vjnte et quareenta anos et per tanto tenpo que a memoria dos homêes non he en contrayro". Contra isto o procurador do rei alega que estas "juridições" pertencen ó rei "per deryto común" e pide ó "ouujdor que per ssenteça deffendesse aos ditos abade et conbento que d'aquí endeante non hussassem das ditas juridições nos ditos logares".

Ante os argumentos diverxentes que presentan os procuradores do rei e do convento, o oídor manda facer "enquirições" e, unha vez feitas, "veerom perante o dito Joham Anes Mellón, meu ouujdor sobredito, et perante Lourenço Martiiz Calado, sseu conpanhón". Estas "enquirições abertas et pubricadas, os ditos meus ouujdores vistas, essemjnadas, acharom que sse prouaua pollo dito moesteyro que na granya de Çidões et en Villar de Pelegrim metýam vigayros os moradores dos ditos logares en cada hñu ano, e que os vigayros que entrauam que jurauam aos que ssayán, e que os ditos vigayros ouujam os ffeytos çyuijs nos ditos logares de Çidoes et de Villar de Pelegrim et dauam ssentenças, et das ssentenças que dauam que apellauam para o manpostor do dito moesteyro et do manpostor para mñ. Outrossý acharom que sse prouaua que os ditos vigayros prendjam nos ditos logares os malffreytores et polos ffeytos crimjnaaes que os leuauam aas justiças de Bragança". Tamén se probaba "que os moradores das erdades que o dito moesteyro ha en Nunes et na Edrossa et en Ossōyo et en Ousselhón et en Penas Juntas et en Coeyra et en Nozedo que ffazem deryto perante as mñhas justiças nos ffeytos çyuijs". Os oídores dan por sentencia que o mosteiro "hussasse das ssobreeditas juridições ... no dito logar da granja de Çidões et en Villar de Pelegrim pella guissa que as prouaua" e que en tódolos outros lugares "non hussasse de juridiçón nen hñu, e que eu hussasse dellas pella guissa que sse per mñ prouaua".

1.13. En relación coa granxa de Cidões aínda podemos citar outros documentos. Así, o 22-5-1315 (A. H. N., carp. 1491, nº 11) elévase a pública forma unha carta que "Bernardus Roiardi, archidiaconus Xanctonensis", capelán do papa, lle dá a frei Martiño, monxe de Montederramo, o 17-5-1315, pola que se fai constar que o prazo de apelación contra o bispo de Braga non corre ata que se cubra a sé papal e se estableza de novo a audiencia. Frei Martiño trasládase a Aviñón para facer ver que D. João, electo de Braga, "monuit dictos abbatem et

conuentum quod non reciperent decimas nec primicias ab habitatoribus gran-
gie Sancte Marie de Cydões ... qui ... diutius receperunt sine aliqua contradic-
tione et adhuc recipiunt et sunt in possessione predictarum”.

1.13.1. Anos despois, o 31-5-1336 (A. H. N., carp. 1492, nº 19) faise en Ourense o traslado dun documento do 14-1-1329, que á súa vez inclúe outro documento do 9-1-1329. Este último está en galego e contén o poder dado polo convento de Montederramo a “ffrey Gonçaluo, seu abbade, et don ffrey Ffernando et ffrey Domjngo, prior de Çidões” para que chegasen a un acordo “con o moyto onrrado padre et señor don Gonçaluo, pela merçee de Deus et da Jgleia de Rroma arçibispo da Santa Jgleia de Brágaa, sobre rasón da demanda que o dito señor fasía enna grania et jgleia de Santa María de Cidões”. O documento de 14-1-1329, en latín, está feito en Ginzo (Portugal) e nel “post multas altercaciones et allegaciones” chegan a un acordo no que se respectan os dereitos do mosteiro. Posteriormente, o 28-9-1362 (A. H. N., carp. 1496, nº 7), en documento escrito en latín, o arcebispo de Braga “Johannes” nomea a “fratrem Johannem Petri”, monxe de Montederramo, vicario perpetuo da igrexa de Cidões.

2. Comparando os textos escritos por “tabeliões” portugueses cos escritos por “notarios” galegos, notamos de seguida unha diferenca. En primeiro lugar a letra utilizada ten unhas características diferentes. Os escribáns portugueses pertencen a outra escola e utilizan moitas veces unha caligrafía distinta á dos galegos ou ós de fóra de Galicia que escribiron documentos para o mosteiro. En segundo lugar tamén se nota unha total diferenca na escolla dos grafemas que representan os sons /k/ e /p/. En terceiro lugar, do punto de vista lingüístico, aínda que na maior parte dos casos hai coincidencia ás dúas bandas do Miño, achamos algunhas palabras que presentan solucións diverxentes, ó mesmo tempo que aparecen formas distintas para a designación de determinados conceptos..

3. Con referencia ás grafías cómpre salienta-las seguintes características.

3.1. Para a representación dos sons /k/ e /p/ os documentos portugueses de Montederramo usan maioritariamente *nh* e *lh*, cando o normal nos documentos galegos é que aparezan as grafías *ll* ou *l* para /k/ e *n* ou *ñ* (máis raramente *nn*) para /p/: 1317 *Botelho, conhoscām, deylhe, lha, lhe* (4), *melhor, ordinho, Oussilhom* (2), *ponho, tolher, tolhessem, Uelho* (2); 1318 *conhossām, lhj* (3), *lhjs* (2), *molher* (2), *purrgaminho, senhor, Vinhaaes*; 1319 *lhj*; 1320 *Baronçelhe, mandándolhes, mjinha*; 1325 *lhj* (6), *lho* (3), *Martinho* (2), *ponho, tijnham*; 1331 *Carualho, ffilha, ffilho* (2), *filhos, lhe* (2), *lho* (2), *Pinheira, Vilharinho*; 1333 *conhoscām, conhoso, filho, tenho*; 1337 *conuj-nháujs, dámoslhe, filhar, lhe* (2), *melhor, senhor*; 1342 *conhoscām, filha, filho, ganhados, ganhar, lhy, quinhentos, senhor*; 1355 *ffilho, ffilhos, lhj* (5), *molher, ordinhaira, quinhentos, senhor*; 1365 *conhoscām, companhón, lhj* (5), *lhjs* (2), *lho, ljnhas, mjinha, mjinhas, ordijnhayra, Ousselhón, pergamjnho, ssenhorio, tijnha, uermelhas, Vinhaaes*. Tamén no de Lisboa de 1324 *conhosco* (2), *senhor, testemonho*.

3.1.1. Hai casos esporádicos da grafía *ll*, *n* ou *ñ*. Así, no de 1325 aparecen *conoscām, dineyros* (2) e *señor* (4); no de 1342 *moller*; nos de 1331 (3) e 1337 achá-

mo-la abreviatura correspondente a *muler* ou *moler* (*mlr* cun trazo) e no de 1333 a correspondente a *dineiros* (2).

3.1.2. Isto indica que a substitución da grafía primitiva galego-portuguesa (*ll*, *l*, *n*, *ñ*, *nn*) pola de orixe occitano (*lh*, *nh*), ordenada por Afonso III, xa estaba imposta en Chaves e noutras localidades do N. nas primeiras décadas do séc. XIV, aínda que había casos de alternancia entre a nova e a vella. Pero o que interesa remarcar é que esta implantación da nova grafía no norte do país non estivo exenta de certas dificultades de adaptación. Nos textos primitivos era normal que a representación do /*l*/ se fixese por medio de *l* ou *ll*, mais ó mesmo tempo a representación do /*l*/ tamén se podía facer por *l* ou *ll*. Isto ten como consecuencia que nos nosos documentos poida aparecer falsamente a grafía *lh* por *l*, o cal demostra que a implantación da grafía era recente e os escribas aínda non tiñan total seguridade no seu uso. No documento de 1318 aparecen *tódoellos* (2) e *vilha* (3), no de 1319 *vilha*, no de 1331 *eelha* e *Vilharinho* (xunto a *Vilauerde*), no de 1337 *tódalhas* e *ualher* e no de 1342 *Caldelhas*. Esta particularidade é común a outros documentos do N. de Portugal, como mostra Maia, 1986, 495-496.

3.1.3. Por outra banda, a grafía *ll* alterna nestes documentos, coma noutros moitos, con *l* para a representación de /*l*/. Así, temos no de 1317 *apellaçom*, *apellou*, *aquelles*, *caualleiro* (4), *estabellimento*, *dellas*, *ella*, *Gill* (2), *mill* (3), *tabelliom*, *tódoellos* (3), *tódallas*, *trallado* (3) e *ualler*; no de 1318 *ántrellas*; no de 1320 *Argimjll* (2), *mjll*, *rreuellia*, *signall* e *tall*; no de 1325 *aquelles*, *mill* e *tódoellos*; no de 1333 *allem*; no de 1342 *Gonçállez* e *taballiom*; no de 1355 *villa* (2) e *Villa Meãa*; no de 1365 *apellaua*, *apellauam* (2), *apellar*, *Castella*, *della*, *dellas* (2), *delle*, *ella*, *elles* (2), *Mellón* (3), *pella* (4), *pellos*, *querella*, *villa* (4) e *Villar* (3).

3.2. Outra característica destes textos portugueses é a representación por *h* da vocal *i*, cousa que non é propia dos textos galegos: *dézimho* 1342, *lijdimho* 1337, *mha* (§ 6), *termho*, *termhos* (§ 4.1.6), *sabham*, *saibham* e *sabhan* (§ 4.3). En relación con esta característica están as grafías *termñho* e *mñha* (2) en 1317. Máis estrañas son as formas *mhaao*, *mhao* e *mhãao* 'mão' (§ 4.2.6) e *sábham* (§ 4.3.).

3.3. Algúns dos documentos teñen como particularidade a duplicación da grafía para a consoante /*r*/. Así, no de 1318 temos *Airras* (5), *Áluarrez*, *Arras*, *caualeirro*, *derreito* (2), *disserrom*, *enparrassem*, *enviarram*, *erra* (5), *ffarriam*, *ffezerram*, *fforrom*, *leixarra*, *logarres*, *moessteirro* (3), *Nairras* (3), *Nugeirra*, *pussturra* e *Ssaluadórrez*. No de 1319 *casseeirro*, *caualeirro* (2), *derreitos*, *erra*, *fforrom* (2), *fforros*, *Ffreirra*, *Lourenço*, *mossteirro* (parece), *Nairras* (2) e *procurrador*. No de 1320 *Nairras* e *Nayrras* (3). Tamén pode aparecer en posición implosiva: 1318 *Arrgomjr* (2), *errdamentos* (7), *esstorrmento* (3), *guarrda*, *Monfforrte* (2), *purrgaminho*; 1319 *Arrgomjl*, *Arrgomjr*. Como contrapartida temos *r* para /*r*/ en *Fereiros* 1333.

3.4. Intercambio das grafías *s* e *ss*. No N. de Portugal mantense ata hoxe a distinción entre as sibilantes sonoras e as xordas e por iso nos nosos textos debería haber unha distinción gráfica clara para a representación das apicoalveolares xorda e sonora. Non é así e resulta frecuente atopar *s* por *ss* ou *ss* por *s* (cf. Maia, 1986, 459-461, 464-468). No de 1320 temos *anteçesor* e alternan *pose* e *posse*. Está ben a grafía en *nosso* e o mesmo para a sonora en *casaees* (3), etc. No de 1325 temos *desen* e *sasenta* fronte a *disse* (4), *disserom*, *ffesesse*, etc. No de 1331 temos *s* en *asi-*

naada, asý (2), *diseron, entrasen, outrosý, pose e seseenta*, estando ben a grafía en *assý* e na representación da sonora. No de 1333 temos *dese* fronte a *confesso* e no de 1337 *asý* (4), *nosas, noso* (6), *nosos* (2) e *posa* (4), co que se iguala á representación da sonora: *abastoso, cousas* (2), etc. Hai alternancia en *eiseições* e *eisseiçom*. No de 1342 temos *asalue, posa, uosa* (2) e *uosos*, igual que para a sonora en *presentes* e *queser*.

3.4.1. Noutros documentos hai tendencia a escribir *ss* cando se trata dunha consoante sonora. Así, no de 1318 temos *Barrosso, cassaaes, coussas, pressença, pressente* e *pressentes*, igual ca no caso da xorda en *deffendessem, disserrom*, etc. No de 1319 aparecen *cassaaes* (4), *casseirros, pressença, pressente* e *pressentes*, o mesmo que en *antecessor* e *posse*. No de 1365 *acussados, cassaaes* (2), *coussas, deffessa* (2), *Edrossa, guissa* (2), *hussar, hussasse* (4), *hussassem, Ousselhón, pressença, pressente, presso*, igual ca en *assý* (8), *assynaado, deffendesse*, etc. En cambio, no de 1325 temos *deffessa* fronte a *desenbargaría, posera, presença* e *presente*. Por outra banda, nos de 1318 e 1319 hai tendencia a duplica-la consoante en posición implosiva: 1318 *conhosscam, dass, essclita, essclitas, esscliuj, esstas, esste, Esstéuêez, esstorrmento* (3), *moessteirro* (3), *mosstra, mosstraua, mosstrou, pussturra, tesstimôjas*; 1319 *dass, essclitas, esscliuj; essta, esste* (2), *essto, mossteirro, rresspondam, tesstimojas* e *tesstimoj*.

3.4.2. O documento de 1317 (cos de 1316 incluídos) distingue perfectamente *ss* e *s* (agás no caso de *Oussilhom* 2) e o de 1355 presenta bastante confusión, pois ten *ss* por *s* en *cassado, cassal* (7) e *hussos* e *s* por *ss* en *así* e *asý*. Son correctas as grafías en *casal* (3), *desenbargar, presença, presente* (2) e *quiser*, por unha banda, e *desse, disse* (2), *mandasse, pessôa* e *possa*, por outra.

4. Vocalismo. No vocalismo, en xeral, estes documentos presentan as formas que lles corresponden a textos do séc. XIV. Vexamos algunhas particularidades.

4.1. A nasalización da vocal provocada pola queda do -n- intervocálico latino aparece indicada en algo máis da metade dos casos por un trazo: 1317 *bêes* (3), *Cidões, Çidões* (3), *hũa* (2), *hũa* (2), *Lixbôa, pessôa, raçoeiro, retêer, tabeliões, Vilabôa, Uiyãez*; 1318 *dũa, dũu, Esstéuêez, hũa, hũa* (2); 1320 *jrmãao*; 1324 *Lixbôa* (2), *Mjguêez*; 1325 *bôamente, bôos, Çidões* (2), *hũa, nê hũa, ordêes*; 1331 *Sant'Estéuôo*; 1333 *Chamôa, hũa, hũa* (2); 1337 *apelações, bêes, eiseições, hũa, Sant'Estéuôo*; 1342 *bêes*; 1355 *Estéuêez, hũa, pertêeçem, pertêeçer, pessôa, vïjr, Villa Meãa*; 1365 *algũa, algũu, algũus, Çidões* (3), *Cydões* (1), *dalgũas, dalgũu, enquirições* (3), *homêes, hũa* (3), *hũa, juridições* (7), *nê hũa* (2), *Ossôyo, rrazões* (4), *tabalhões*. Cf. *testemôyas*, etc. § 4.1.3. Cf. *mão*, etc. § 4.2.6.

4.1.1. En algo menos da metade falta este trazo: 1317 *perteeçem, teendo*; 1318 *conteúdo* (3), *Esstéueez, Ffeaaes, jrmaao* (2), *mhaao, mhao, viesse*; 1324 (Lisboa) *soo*; 1325 *pea, ueera*; 1331 *conteúdo* (3), *hua* (2), *huu, pregoeiro*; 1337 *avijr, bees, conpoer, juio, nomear, poer* (2), *razoar, supricações*; 1342 *firmedoy, Martijz, nomeado, Vila Meaa*; 1355 *beeçom* (2), *pea, persôira, perteenças* (2); 1365 *Çidoes* (3), *perdoe, theúdos, veerom, veessem, veo* (2). Cf. *testemujo*, etc. § 4.1.3. Cf. *mha* § 6. Cf. *moesteiro*, etc. § 4.2.4.

4.1.2. En tenor 1317, *têor* 1317, *teor* 1365 temos alternancia entre unha forma medieval culta coa conservación do -n- e a forma popular coa vocal nasalizada ou xa coa desnasalización. En 1365 pode haber alternancia entre a forma desna-

salada *perteeçiam* e o participio *perteençentes* (2), con reposición da consoante como implosiva.

4.1.3. Cando tiñamos -in- en latín e se perdeu o -n- deixando nasalizada a vocal anterior, hai alternancia entre a forma primitiva con vocal palatal nasalizada e a forma posterior coa reposición da consoante como nasal palatal. Así, por un lado temos *purgamyo* 1317 e por outro *ordinhaira* 1355, *ordjnhayra* 1365, *ordinho* 1317, *pergamjnh* 1365, *purrgaminho* 1318. No caso de TESTIMONIUM/-A, o grupo -nj- ten dobre evolución, con palatalización do grupo en ñ ou con perda da consoante e nasalización da vocal anterior (e posterior desnasalización): *testemõho* 1324 (Lisboa), *testemõyas* 1317 (2), *testemõyo* 1317 (2), *testemoyo* 1325, *testemõyas* 1317, *testemujo* 1337, *testemuyo* 1331, *tesstimõjas* 1318, *tesstimojas* 1319, *tesstimujo* 1319, *testimũas* 1317, *testimũho* 1317 (2), *testjmũjo* 1317. Tamén aparece *jui* 1337 < JUNIU. Cf. o posesivo MEA en § 6.

4.1.4. Cando pola queda do -n- quedaban dúas vocais idénticas en hiato, pode haber desnasalización e contracción das dúas vocais: *Méndjz* (3) e *Martjz* (2) 1318; *pertenças* 1342, fronte a *perteenças* (2), *perteeçem*, *perteeçer* 1355, *perteeçem* 1317; *tjnha* (*tēia* > *tīia* > *tiiña*) 1365, fronte a *tijnham* 1325. Hai recuperación da consoante en *Trijndade* 1324 (Lisboa).

4.1.5. Na combinación da preposición *en* co pronome *el*, *ela*, hai casos de tratamento do *n* coma se estivese en posición intervocálica latina, coa perda en romance. Neste caso pode indicarse ou non a nasalización da vocal anterior: *ēel* 1317, *eel* 1325, *eelha* 1331. En contra disto funcionan as dúas palabras como independentes en *en ella* 1365, *em el* 1355 (4) e *en ele* 1324 (Lisboa).

4.1.6. Para a palabra TERMINUM temos alternancia entre a forma coa conservación do hiato (con ou sen vocal nasal) e a forma moderna: *termũho* 1317, *termho* 1355, 1365 (6), *termhos* 1337; *termo* 1318, *termos* 1318 (3).

4.2. Vocais en hiato. O máis usual é que se manteñan dúas vocais iguais en hiato (unha átona e outra tónica ou dúas átonas), sen que se produza a contracción ou se chegue ó ditongo posterior segundo os casos: 1317 *aa*, *leer* (2), *lijdim* (2), *seer*, *sijam*; 1318 *leer* (3), *sseelada* (2), *sseelo*, *sseelos*; 1319 *aa*; 1320 *aa*, *fee*; 1324 (Lisboa) *Trijndade*; 1325 *seelo*; 1331 *leer* (2); 1333 *rrool*, *rool*, *seelo*, *seer*; 1337 *artigoos*, *conujnhãuijs*, *lijdimho*, *sagrees*, *sseer*; 1342 *triinta*; 1355 *aa* (5), *seendo*, *trijnta*, *vaam*; 1365 *aas*, *cyuijs*, *çyuijs* (2), *daalem*, *leer*, *sseelada*, *sseelo*, *sseer*. En *Vaasco* 1317 (3), 1324, 1337 hai asimilación do *e* inicial ó *a* tónico e conservación do hiato. Cf. máis casos, con vocal nasal ou sen ela, en §§ 4.1, 4.1.1.

4.2.1. Noutros casos témo-la forma coa contracción das dúas vocais ou alternancia entre a forma primitiva e a máis moderna. Así, aparece alternancia entre *assinaada* 1317, *assynaado* 1365 ou *asinaada* 1331 e *assinado* 1317, entre *Paa* (2) ou *Paa* 1318 e *Páez* 1317. Outros casos en § 4.1.4. Para a palabra *pazo* témo-la forma primitiva *paaço* en 1365 e a forma con contracción das dúas vocais, pero con duplicación da átona, en *páçoos* 1342. Fronte a *homēes* 1365, está a contracción *omes* en 1325. Nos numerais, para 20 aparecen *vijnte* 1317 (2), 1325 e 1333, *vijntj* 1324 (Lisboa) e a forma moderna *vinte* en 1365. Na forma *cría* temos asimilación da inicial á tónica (*creía* > *críia*) e contracción. Tamén hai contracción da prep. *a* co *a* inicial da palabra seguinte en *pea aqueles que* 1325.

4.2.2. Noutros casos chegouse a unha diferenciación vocálica e non á contracción: *ueera* 1325, *uevom* e *veessem* 1365, fronte a *viesse* 1318; *uoontade* 1317 (2), fronte a *voentade* 1355.

4.2.3. Cando tiñamos primitivamente *ae*, pode haber casos coa conservación deste hiato ou ben coa asimilación do *a* ó *e* seguinte e coa contracción posterior. Así, ó lado de *Maestre* en 1317 (6) e 1325 (6), aparecen *Meestre* (2) e *meestre scola* en 1317. Nos numerais hai varias posibilidades: con *ee* temos *çinquoeenta* 1317 (3), *noueenta* 1355, *quareenta* 1365, *sateenta* 1333 (3), 1337, *ssateenta* 1365, *seseenta* 1331, *sesseenta* 1324 (Lisboa); con contracción *cinquenta* 1333, *oytenta* 1342, *quarenta* 1325, *sasenta* 1325. A variante *çinquanta* está en 1318 e 1319.

4.2.4. Consérvase o hiato *oe* en *conpoer* 1337, *moesteiro* 1317, 1331 (3), *moestey-ro* 1355 (2), 1365 (16), *moessteirro* 1318 (3) e *moesteyros* 1325, *poer* 1337 (2). No de 1319 parece que di *mossteirro*.

4.2.5. Cando había *ao* en hiato, permanece na combinación da prep. co artigo (*ao* en todos; *aos* 1318, 1319, 1320, 1365), pero hai asimilación e contracción en *Conba* 1320. Pode ser idéntico no caso da forma *ora* 'agora' 1325 (2), 1355, 1365. No caso de *-ão* primitivo hai asimilación do *a* ó *o*: *Sant'Estéuão* 1331, 1337. Un caso interesante é *aa* (combinación da prep. *a* co artigo *a*) seguido do indefinido *outra*, posto que se produce a contracción da prep. e do artigo e ó mesmo tempo o *o* inicial de *outra* é atraído pola vocal máis aberta procedente da contracción: *aa outra* > *autra* 1342.

4.2.6. Ás veces aparece duplicación da vocal para indica-lo hiato: 1318 *cas-saaes*, *Ffeaaes*, *jrmãao*, *Vinhaaes*; 1319 *cassaaes* (4), *casseeirros*; 1320 *casaaes* (3) e *casaaes* (2), *jrmãao*; 1365 *cassaaes* (2), *crimjnaaes*, *Vjnhaaes*. En 1317, 1331 (2), 1337 e 1342 témo-la forma *mão*, que coexiste con outras variantes: *mãao* 1317, 1320, 1324, 1355, *mhaao* e *mhao* 1318, *mhãao* 1319. Aparece duplicación sen que haxa hiato no artigo: *aas* e *oo* 1331, *oos* 1337.

4.3. Na 3ª p. do pres. de subx. de *saber* hai varias posibilidades. Nalgúns casos consérvase o iode na 2ª sílaba: *sabham* 1317 (2), 1324, 1355; *sabhan* 1331, 1337. Nun caso hai conservación do iode e ó mesmo tempo paso á sílaba anterior, polo que temos duplicación da vocal: *saibham* 1320. Noutro prodúcese asimilación á vocal final: *sábaham* 1319.

4.4. Alternancia vocálica en posición tónica. Aínda que raramente, pode haber algún exemplo de alternancia entre dúas vocais: *antre* 1365, *ántrellas* 1318 e *entre* 1331, *Diego* 1317 e *Diogo* 1365 (2), *dobre* 1355 e *dubre* 1342, *pela*, *pelo*, etc. e *polos* (cf. § 5.7.1), *per* e *por*, *so* 1317, 1355, *sso* 1365 (2) e *su* 1317 (2), *ssu* 1337 (*ssupriol* 1318), *testemoyas* / *testemuyas*, etc. (§ 4.1.3). En 1365 temos *sseu* (11), *sseus* (3) e *ssou*, *sous*. Aparece con *o* *Chamõa* 1333. Por outra banda, fronte á forma *díuydas* 1333 con *i*, temos *dézimho* 1342 con *e*. No demostrativo só aparecen as formas neutras con *e*: *aquelo* 1355 (2), *desto* 1317 (2), 1325, 1365, *esto* 1317 (2), 1318, 1320, 1325 (3), 1331 (2), 1333, 1355, 1365 (2), *essto* 1319. No participio consérvase a forma primitiva con *u*: *enlegudos*, *leída*, *metudos*, *rreçebudos* e *theú-dos* en 1365.

4.4.1. Alternancia do ditongo *oi/ui*. Hai casos de alternancia entre o ditongo *oi* e *ui* en *moytos* 1325 e *mujtas* 1318, *mujto* 1365, *muytos* 1317. Só aparece co diton-

go *ui fruytos* 1317 (cf. § 4.5.10). Na 3ª p. do pasado achámo-la forma usual *foy* 1317 (2), 1331, 1333, 1365, *ffoy* 1331 (3), 1337, *foj* 1355 (2), *ffoj* 1365 (2), que alterna cunha forma con inflexión: *ffuj* 1318, *ffuy* 1325. Como contrapartida, ó lado da forma propia para a 1ª p. *fuy* 1317 (2), 1320, *ffuy* 1325, *ffuj* 1318, 1319, 1365, temos casos de abertura da vocal átona, se ben haberá que pensar que entón se forma o hiato *oi*: *foj*; 1355, *foj* 1331, 1342. En *firmedoy* 1342 temos formación dun ditongo a partir do hiato primitivo *oe* (*firmedoe*)

4.4.2. Hai outra palabra en que temos *oi* por outros motivos. Trátase de *troj-xera* 1355, onde o ditongo está en lugar de *ou* como ocorre noutros textos medievais.

4.4.3. Alternancia do hiato *oi*/*uí*. Pode haber alternancia entre *Rroj* 1342, *Rroj*; 1355 (3), 1365 (2) e *Rruj* 1365. Temos un exemplo co hiato *oi* en *persoíra* 1355.

4.5. Alternancia vocálica en posición átona inicial ou interna. En posición átona é frecuentísima a alternancia vocálica, cousa común a tódolos textos primitivos. Esta alternancia pode ser moi variada.

4.5.1. Alternancia entre *e*/*i*. É moi frecuente: *adiante* 1320 e *adeante* 1317 (2), 1318, 1319, 1325, 1331, 1355 (2), 1365, *emdeante* 1355, *endeante* 1365; *dezía* 1317 (2), 1331, *dezíam* 1317 e *dizía* 1331 (3), 1355 (2), *djzía* 1365 (2), *djzíam* 1365 (6); *enturruçón* e *jnturruçón* 1365, *escruiy*, *escreuy*, etc. (§ 7.3); *Ousselhón* 1365 e *Oussilhom* 1317 (2), *pedimento* 1355, *pedjmento* 1365, *pedirom* 1355, *pedir* 1337, *pediu* e *pidiu*, etc. (cf. 4.7.3); *Pelegrim* 1365 (3) e *Piligrim* 1325. Igual pasa no pronome: *lhe* e *lhj*, etc. (§ 3.1). Cf. outros casos en § 4.1.3, 4.5.6.

4.5.1.1. Tamén é bastante frecuente a alternancia nos patronímicos: 1317 *Domíngiz* (6), *Fernándiz* e *Pérez* (2); 1318 *Ffernándjz* e *Aluarrez*, *Pérez* (2), *Ssaluadórrez*; 1319 *Domíngjz*, *Rrodrígjz* e *Pérez*; 1320 *Domíngiz* (2), *Rrodrígiz*; 1324 (Lisboa) *Fferrnándjz*; 1325 *López* (3), *Lopes*, *Peres* (2); 1342 *Saluadóríz* e *Pérez*; 1355 *Domínguiz* (2), *Fferrnándiz* ou *Fferrnández*, *Rrodrígujz*, *Rrodríguiz* (2); 1365 *Áluarez*, *Gómez*, *López*. No caso de *Eanes*, xunto a alternancia *Eanes* / *Ianes*, pode haber asimilación do *e* inicial ó *a* tónico; por outra banda, alternan os casos de elisión cos de conservación da vocal final do nome que precede ó apelido: *Affonso*/*Affonso Eanes* 1319, 1324 (Lisboa), *Domjng'Eanes* 1355, *Francisqu'Eanes* 1333, *Gonçaluo*/*Gonçal'Eanes* 1317, 1333 (2), *Lourenço*/*Lourenç'Eanes* 1319, 1355 (2), *Pedr'*/*Per'Eanes* 1317, 1320, *Pero Eanes* 1318, 1319, *Rrodrigu'Eanes* 1324 (Lisboa), *Sancha Eanes* 1342, *Steuam Eanes* 1317 (3), *Fernand'Yanes* 1320, *Afonso*/*Affonso Anes* 1320, 1365, *Gonçalo Anes* 1333, *Gonçaluo Annes* 1320, *Johán Anes* 1365 (3), *Lourenco Annes* 1320, *María Anes* 1337, *Sueyro Anes* 1325 (3). En 1325 temos *Domingo Johanes* (3).

4.5.1.2. Ás veces só aparecen formas coa vocal *e*: *conteúdo* 1331 (3), *deffenetjuas* 1337, *demjtiçom* 1355, *entrelatorias* 1337, *leúda* 1365, *marauedil* 1342, *melhor* 1317, 1337, *nomeado* 1342, *pedía* 1365, *perleúdo* 1317, *peliteiro* 1331, *quería* 1365, *temja* 1365, *teuera* 1355. Cf. *rreçeber*, etc. § 7.3. Está con abreviatura de *que* en *queser* 1342.

4.5.1.3. Outras veces só aparecen formas coa vocal *i*: *conujnháuijs* 1337, *criaçón* 1365, *estabelliçimento* 1317, *estáuil* 1317, 1342, *estáujl* 1355, *stáujl* 1337, *perduráuil* 1342, *prazimento* 1355, *rripricar* 1337, *sigir* 1337.

4.5.2. Alternancia *e/o*. Só temos casos de *o* en *rrouorey* 1333. Na forma *çolor-giam* 1317 (actualmente *cirurgião*) deuse abertura da vocal pretónica *u* en *o* e da inicial *i* en *e*, con atracción posterior da inicial pola pretónica.

4.5.3. Alternancia *e/a*. Aparecen casos de alternancia entre *tabeliom* e *tabaliom* (§ 8), *tralado* e *trelado* (§ 5.7.2), *sesseenta* e *sasenta* ou *sateenta* (§ 4.2.3). Temos con *a* o substantivo *marceiro* 1337 e con *e* as formas verbais *enparrassem* 1318 e *essemj-nadas* 1365.

4.5.4. Alternancia *e/u*. Hai un caso de alternancia entre *pergamjnho* e *purr-gaminho*, *purgamjño* (§ 4.1.3).

4.5.5. Alternancia *e/ei*. Pode darse alternancia en posición inicial. Así, aparecen *jgreia* 1355 (5) e *eigleias* 1325.

4.5.6. Alternancia *o/u*. Dáse con certa frecuencia: *autoridade* 1355 e *outuridade* 1365 (2); *estormento* 1355 (2), *esstorrmento* 1318 (3), *stromento* 1325 (4) e *jnstrumento* 1320 (2), *strumento* 1317, 1324 (3); *logar* 1333, 1337, 1365 (3), *logares* 1365 (10), *logarres* 1318 e *lugar* 1317 (12); *Soeyro* 1317 e *Sueyro* 1325 (3). Nalgúns casos só aparece a forma con *o*: *molher* 1318 (2), 1355, *moller* 1342, *Nozede* 1365, *Pascoal* 1355 e *Portugal* 1318, 1365. Noutros só a forma con *u*: *Curuche* 1317 (3), *duzentas* 1333, *duzentos* 1342, *Lebuçam* 1318, 1333, *Nugeirra* 1318 e *pussturra* 1318.

4.5.7. Alternancia *o/i*. En lugar da forma propia con *i* temos *monistrara* en 1355 e alternan *Arrgomjr*, *Arrgomjl* e *Argimjll* (§ 5.2). Hoxe dise *Argemil*, segundo o *Diccionario Chorographico de Portugal Continental e Insular* de Americo Costa (vol. II, 1930), quen nos indica que na *Chorographia Portugueza* do P. Antonio Carvalho se escribe *Arjomil*. Pola mesma zona N. existe o topónimo *Argomil*.

4.5.8. Alternancia *a/o*. Dentro da posible alternancia entre unha forma con *a* ou con *o*, aparece a máis etimolóxica en *marauedil* 1342. En lugar de *u* ou *o* temos *a* en *entrelatorias* 1337.

4.5.9. Alternancia *au/ou*. No caso do ditongo temos alternancia entre *autoridade* 1355 e *outuridade* 1365 (2), así como a forma *troutado* 1337, xunto a *audiência* 1317.

4.5.10. Alternancia *oi/ui*. En posición átona só temos *ui*: *Ffruitoso* 1317 (cf. 4.4.1).

4.6. Conservación ou perda de vocal pretónica. Fronte á conservación das dúas vocais pretónicas en *juridições* 1365 (7) e *juridiçón* 1365 (2), temos perda da primeira en *jurdiçom* 1320.

4.7. Alternancia en posición final.

4.7.1. Alternancia *e/i*. Hai alternancia entre *e/i* en *vijnte*, *vjnte* e *vijntj* (§ 4.2.1). Nas formas verbais da 1ª p. do pasado pode haber perda da vocal final ou conservación, neste caso con alternancia *e/i* (§ 7.2). Os hiatos primitivos *õe* e *ue* aparecen coa vocal final máis pechada: *firmedoy* 1342, *Uermuj* 1318 (2).

4.7.2. Alternancia *o/e/i*. No caso do numeral 5 aparecen tres posibilidades: *cinqe* 1317, *çinque* 1337, 1365, *cinque* 1317, *cinqui* 1324 (Lisboa) e *cinquo* 1333. Temos *e* en *quites* 1317, 1318, 1324 e *Giralde Estéueez* 1365 (2) e parece que se le *setenbre?* en 1333.

4.7.3. Alternancia *o/u*. Hai alternancia en *desuso* 1331 (2), 1337, *dessuso* 1317 e *dessusu* 1317 (2), así como nas formas verbais *pediu* 1317, 1331, *pidiu* 1317 e *pedjo* 1365, *pidio* 1325, *meteu* 1317 (2), 1319 e *meteo* 1320.

4.7.4. Alternancia *a/o*. Hai un caso curioso de alternancia entre *Monte de Rramo*, que é o normal, e *Monte Rama* en 1317. No de Lisboa de 1324 aparece *Monte de Rramos*.

4.8. Prótese ou aférese de vocal inicial. Ó lado de *préstamo* 1325 (4), *préstamos* 1325, *tal* (en todos), *tanto* 1317, 1325, 1342, 1355, 1365, temos vocal protética en *apréstamos* 1324 (Lisboa), *aprouguer* 1355 (2), *asalue* 1342, *atal* 1365 e *atanto* 1342, 1355. En cambio, aparece aférese en *pareceu* 1365, *uogado* 1324 (Lisboa), 1325, *vogado* 1337 e *uogados* 1337.

4.9. É bastante frecuente a elisión da vocal inicial *e* na escrita, especialmente en palabras que tiñan *s* líquido en latín: 1317 *meestre scola*, *screuy*, *scripta*, *scritas* (2), *strumento*, *Steuam* (3), xunto a *escreuy*; 1324 *screuj*, *scriuam*, *strumento* (3); 1325 *scritas*, *scriuam*, *scriuy*, *Steuam*, *stromento* (4) e *escreuer*; 1333 *scrito*, *scriuam* (2) e *escriuam*; 1337 *stabeleçemos*, *stáujl*; 1355 *scudeiro* e *scudeyro* (xunto a *escudeiro*), *Steuam Estéuëez*.

4.10. Perda de vocal final. No pronome alternan casos con conservación e caída do *-e* final: *ele* 1317, 1324 (Lisboa), 1325 (3), *delle* 1365 (2) e *del* 1331, 1355 (3), 1365, *el* 1317 (2), 1318, 1337 (4), 1355 (9), *ëel* 1317, *eel* 1325. Tamén falta a vocal no topónimo *Val d'Oliua* 1317 e ocasionalmente no demostrativo: *est* e *este* (5) 1317, *est stromento* 1325. Outros casos en §§ 7.1 e 7.2.

4.10.1. Elisión das vocais *e*, *o*. É normal a elisión da vocal *e* na combinación da preposición *de* co artigo *o*, *a* ou *el* (*do*, *da*, *del*) e dos pronombres *lle* e *o*, *a*: *lha* 1317, *lho* 1325 (3), 1331 (2), 1365. Tamén se dá sempre que a preposición *de* vai seguida de palabras que empezan por vocal: *daalem* 1365, *d'agosto* 1319, 1324 (Lisboa), *d'ajudar* 1365, *d'aldea* 1320, *dalgũas* 1365, *dalgũu* 1365, *d'ambos* 1318, *d'André* 1318, *d'aquí* 1355, 1365, *d'Argimjll* 1320, *d'Arrgomjr* 1319, *del* (en case todos), *delas* 1337 (2), *deles* 1317, 1337, *della* 1365, *dellas* 1317, 1365 (2), *delle* 1365 (2), *d'encomenda* 1318, *dessa* 1317, *desta* 1317 (2), 1355, *destas* 1365, *desto* 1317 (2), 1325, 1365, *d'j* 1337, *d'oie* 1355 (3), *d'Oliua* 1317, *d'Oussilhom* 1317 (2), *doutra* 1365, *d'outubro* 1320, *d'oyto* 1342, *dũa* 1318. Non hai perda da vocal en *de outrem* 1365 e *de outros* 1320, así como de maneira máis estraña en *de o dito* 1317; tampouco en *sobre esto* 1325, *sobre eles* 1337. A vocal *o* elídese en *Ffernand' Affonso* 1365, *Sant'Estéuõ* 1331, 1337 e ante o apelido *Eanes* (§ 4.5.1.1).

4.11. Grupo *-rj-*. Nos cultismos o iode pode pasar á sílaba anterior: *Airras* 1318 (5), *Ayras* 1325, *contrayro* 1365, *Nairras* 1318 (3), 1319 (2), 1320, *Nayrras* 1320 (3), *ordinhaira* 1355, *ordjnhayra* 1365, *solayros* 1324 (Lisboa), *vigayros* 1365 (9). En *Arras* 1318 non se produciu a metátese e si abertura do *e* e atracción polo *a*. Non hai metátese en *entrelatorias* 1337 e *memoria* 1365.

5. Consonantismo. As características máis salientables son as seguintes.

5.1. Palabras con *-n* en posición final. Estes documentos conservan tódalas terminacións primitivas galego-portuguesas, con vocal oral + consoante nasal alveolar *-n*, que pode estar escrita con *n*, *m* ou til sobre a vocal (cando hai un til transcribo por *m* ou *n*). Non debe interpretarse erroneamente que nestes casos temos unha vocal nasal e que o til ou o *n/m* é unha simple indicación desa nasalidade (cf. Lorenzo, 1987, 455-456; 1988, 289-326). Vexámolo por separado.

5.1.1. Conservación da terminación primitiva -ón tónica e -on átona: *Antom* 1325, *apelaçón* 1337, *apellaçom* 1317, *beeçom* 1355 (2), *çitaçón* 1365, *conpanhón* 1365, *cordón* 1365, *criaçón* 1365, *demjiçom* 1355, *eisseiçón* 1337, *entom* 1317 (2), 1325, *enturruçón* 1365, *jnturruçón* 1365, *jurdiçom* 1320, *Mellón* 1365 (3), *nom* (todos), *obrigaçón* 1337, *Ousselhón* 1365, *Oussilhom* 1317 (2), *procuraçom* 1317 (8), *procuraçón* 1337 (4), 1365 (2), *profissom* 1317, *protestaçom* 1317, *quitaçón* 1337, *rrazom* 1342, *rrazón* 1365 (2) *rrenuçiaçom* 1355, *reuogaçón* 1337, *senom* 1317, 1320, *ssenom* 1318, 1319, *som* 1320 (3), 1325, 1355, *ssom* 1318, 1319, 1365, *son* 1317, 1331, *sson* 1319, *supricaçón* 1337, *tabaliom*, *tabeliom*, etc. (§ 8), *vendiçom* 1342; *acharom* 1365 (3), *disseron* 1331, *disserom* 1325, *disserrom* 1318, *ffeserom* 1325, *ffezeron* 1331, *ficarom* 1317, 1320, 1342, *forom* 1317, 1320 (2), 1342, *fforon* 1331, 1337, *fforom* 1365 (2), *fforrom* 1318, 1319 (2), *julgarom* 1365, *mostrarom* 1317, *mostraron* 1331, *ouuerom* 1325, *pareçerom* 1365, *pedirom* 1355, *tirarom* 1317, *veerom* 1365.

5.1.2. Conservación da terminación primitiva -án tónica e -an átona: *çolorgiam* 1317, *escriuam* e *scriuam* (§ 4.9), *Ffernam* 1333, *Fernam* 1333, 1342, *gran* 1365, *Jham* 1317 (4), *Joham* 1317 (6), 1318 (6), 1319 (2), 1320 (3), 1324 (2), 1333 (5), 1342, 1355 (2), *Johán* 1325, 1331 (4), 1337 (2), 1365 (8), *Lebuçam* 1318, 1333, *Mercham* 1365, *san* 1325 (2), *ssan* 1317, *Vilarcam* 1355; *ajan* 1342, *apellauam* 1365 (2), *aúiam* 1318 (3), *aujam* 1325, 1365, *chamam* 1365, *chamauam* 1365, *conhoscam*, etc. (§ 5.5), *dauam* 1318 (4), 1365 (5), *desenbargauan* 1331, *deuam* 1342, *deujam* 1365, *deujam* 1333, *deziam* 1317, *djziam* 1365 (6), *entrauam* 1365 (2), *enviarram* 1318, *envjauam* 1365, *eram* 1365, *façam* 1355, *ffarriam* 1318, *ffezerram* 1318, *jurauam* 1365 (2), *leuauam* 1365 (2), *mandauam* 1365, *mandauan* 1331, *metyam* 1365, *morauam* 1365, *morriam* 1365, *outorgauan* 1331, *ouujam* 1365 (2), *perteeçiam* 1365, *prenderiam* 1365, *prendjam* 1365, *rresspondam* 1319, 1320, *sabham*, etc. (§ 4.3), *ssajam* 1365, *ssayan* 1365, *Steuam* (§ 4.9), *sijam* 1317, *tijnham* 1325, *tragiam* 1365 (2), *vaam* 1355.

5.1.3. Conservación da terminación primitiva -én tónica e -en átona: *allem* 1333, *algem* 1342, *aqueu* 1333, *bem* 1324 (2), 1342, *cem* 1333 (2), *convén* 1342, *nem* 1317, 1365 (2), *porem* 1365 (3), *quem* 1355, *quen* 1317 (2), 1337, *Santarem* 1317, *tambén* 1325; *achassem* 1318, *arrendarem* 1317, *deffendessem* 1318, *enparrassem* 1318, *entrasen* 1331, *ffazem* 1365, *fezessem* 1317, *ffezesen* 1365, *ffossem* 1318, *hussassem* 1365, *leixassem* 1365, *manteuessem* 1318, *metessem* 1318, *omem* 1325, *ordem* 1324 (Lisboa), *outrem* 1320, 1365, *outren* 1319, *ouuessem* 1325, *ouuiem* 1317, *ouujren* 1331, *pareçessem* 1365, *perteeçem* 1317 (2), *perteeçem* 1355, *quisessem* 1317, *teuessem* 1318, *tirarem* 1317, *tolhessem* 1317, *tagem* 1355, *veessem* 1365, *virem* 1317, 1320, 1325, 1333, 1342, 1355, *viren* 1331, 1337, *vyrem* 1365 (2).

5.2. Rotacismo. Son abundantes os casos de rotacismo do *l*, tanto en palabras nas que se impuxo modernamente a forma rotatizada coma noutras que despois recuperaron o *l*: *aprouguer* 1355 (2), *brancos* 1342, *conpría* 1365, *conpridamente* 1317, *conpridas* 1318, *conprimento* 1318, *dobre* 1355, *dubre* 1342, *enprazar* 1318, *obrigado* 1325, *obrigamento* 1317, *obriço* 1342, *prazimento* 1355, *preitos* 1365. No de 1337 están *conpren*, *conpridamente*, *conprido*, *conprir*, *ecresiástigos*, *obrigaçón*, *preito* (3), *preitos* (3), *rripricar*, *supricaçoes*, *supricaçón* e *supricar*. Alternan *Arrgomjr* 1318 (2), 1319, *Arrgomjl*, 1319 e *Argimjll* 1320 (2), *jgreia* 1355 (5) e *eigleias* 1325, *pública* 1365 (2) e *pública* 1317, 1325, *pubricadas* 1365 e *publicado* 1317 ou *publicar* 1317, 1325,

público 1365 e *público* 1317 (3), 1318, 1319, 1324, 1325 (2), 1342, 1355. Fronte a *clérigo* 1317 (9), 1325, 1355 sen rotacismo, hai metátese *l - r > r - l* en *créligos* 1365. Son interesantes os casos de ultracorrección, nos que aparece *l* por *r*: *essclita* 1318, *essclitas* 1318, 1319, *esscliuj* 1318, 1319. En *çolorgiam* 1317, *priol* 1325 (3) e *ssupriol* 1318 hai disimilación.

5.3. O fonema /dz/. O fonema primitivo africado sonoro /dz/ xa pasara no séc. XIV ó dorsodental fricativo /z/. Nos documentos do N. de Portugal hai moitas palabras nas que se mantén aínda a grafía *z* correspondente á africada, pero nalgúns casos temos xa unha grafía especial correspondente á fricativa, que algúns autores seguen interpretando como *z*, pero que en realidade debemos interpretar como *s* dorsodental (cf. Maia, 1986, 453; Lorenzo, 1987, 474-475). No de 1317 temos *Fernandis* (3) e *Fernándiz*, *Rrodrigues* (3) e *Rodrígez* (3) e outras formas con *z*; no de 1325 *ffaser*, *ffeserom*, *ffesesse*, *Gonçalues*, *Lopes*, *Peres* (2) e *Rrodrigues*, xunto a *ffez*, *juíz* e *López* (3); no de 1331 alternan *Peres* e *Pérez* e hai outras formas con *z*; no de 1333 *duzentas*, *ffis*, *quatorse*, *Sanches*, *Ssanches* e *Domíngiz/Domínguez?* (2), *fez*, *Martíiz* (4); no de 1337 *Rodrigues* (3), ó lado doutras formas con *z*. Os outros documentos manteñen o *z*. No caso do numeral 300 temos *trezentos* en 1317 (3), 1324, 1331, 1337, 1342, 1355 e 1365; *tresentos* en 1325 e 1333; *treçentos*, coa consoante xorda, en 1318 e 1319. Con sonora está *ofizjo* en 1337.

5.3.1. É interesantísima a forma *suseçores* en 1342, por *suçessores*, o que parece indica-la desafricación do primitivo /ts/ e a dificultade de distinguir na grafía o novo son dorsodental /s/ do apicoalveolar /ʃ/.

5.4. Grupo latino -gn-. Nas palabras cultas hai alternancia entre a conservación do grupo e a perda do *g*: *signal* 1317 (2), 1324, 1355, *signall* 1320, *sinal* 1317 (2), 1331 (2), 1342, *ssinal* 1318, 1319, 1325, 1337, *ssynal* 1365 (3), *ssino* 1317.

5.5. Grupo latino -sk- + *o, a*. Nos verbos consérvanse as formas primitivas etimolóxicas: *conhoscām* 1317, 1333, 1342, 1365, *conhossām* 1318, *conoscām* 1325, *conhosco* 1324 (2), 1333, *estabelesco* 1317.

5.6. Grupos -tj-, -cons. + tj-, -cj- + *o, a*. O normal é que teñamos formas con palatalización do grupo -tj- en /ts/: *audiência* 1317, *Bragança* 1317 (3), 1325 (5), 1365 (9), *faço* 1317, *ffaço* 1365, *força* 1317 (2), *graça* 1365, *heranças* 1317, *juridições* 1365 (7), *justiça* 1365, *justiças* 1365 (2), *Lourença* 1355, *Lourenço* 1317 (2), 1331, 1337, 1355, 1365 (6), *Lourenco* 1320, *Lourenço* 1319, *paaço* 1365, *páçoos* 1342, *preço* 1333, *raçõeiro* 1317, *renunçara* e *renunçaua* 1317, *sentença* 1337, 1355 (2), *ssentença* 1365 (2), *sentenças* 1337, *ssentenças* 1365 (4), *supricações* 1337. Máis forman en -*çom/çon* en § 5.1.1. Xunto a *presença* 1317 (2), 1325, 1331, 1355, *pressença* 1365, aparece *presença* 1320, con conservación do iode como cultismo. En dous casos temos resultado sonoro: *Galjza* e *jujzo* 1365.

5.7. Asimilacións de *rl*, *sl* ou *nl*. Cando quedan en contacto *rl*, *sl* ou *nl*, pode haber asimilacións.

5.7.1. Cando temos *r* seguido de *l* non se dá a asimilación no inf. + art. Só se produce en *ántrellas* 1318 e *pela* 1325, *pella* 1365 (4), *pelo* 1317, 1337, 1365 (7), *pelos*, *pellos* e *polos* 1365. Contra estes casos temos *por a* en 1355 e *per o* en 1365.

5.7.2. A asimilación de *sl > ll > l* é máis usual: *dela* 1355, *delos* 1333, *tódalas* 1317 (2), *tódallas* 1317, *tódalhas* 1337, *tódoelhos* 1318 (2), *tódoelos* 1317, 1324 (2), 1365, *tódo-*

los 1317 (3), 1325, *trallado* 1317 (3), *tralado* 1365 (4), *trelado* 1318. Non se utiliza a 2ª forma do artigo en *todas as* 1365, *todos os* 1320 e tampouco en 1337, onde atopamos “*todos os nosos bees*” e “*todos nosos bēes*”.

5.7.3. A asimilación *nl* > *nn* > *n* témola na combinación da prep. *en* co artigo. Hai varias posibilidades. A primeira é a conservación de *nn*: *enna* 1365, *ennas* 1317, *ennos* 1365 (2). A segunda é simplificación da xeminada: *ena* 1318, 1325, 1337, *eno* 1317. A terceira é a forma moderna coa a aférese da vocal inicial: *na* 1317 (2), 1318 (4), 1319 (2), 1324, 1331 (6), 1333, 1337 (2), 1342, 1355, 1365 (2), *nas* 1337, 1365, *no* 1317 (4), 1318, 1320, 1331, 1333 (2), 1365 (3), *nos* 1318, 1342, 1365 (5). Cf. *en* + *el*, *ela* § 4.1.5. A mesma asimilación aparece co adverbio *non* en *nonna* 1317 e co relativo *quen* en *quennos* 1325. Coa preposición *con* temos xa a simplificación de *nn* (*conlo* > *conno* > *cono*): *con a* 1331, *com os* 1320 (2), 1342, *con os* 1319. Son falsas asimilacións *Joham Nairras/Nayrras* 1318 (3), 1319 (2), 1320 (3), *Pero Nayrras* 1320.

6. Posesivo. É moi frecuente a forma reducida para a 3ª p.: *sa* 1317, 1331, 1337, 1355 (2), *ssa* 1318 (3), 1355, 1365, *sas* 1325, 1355 (2), *ssas* 1318, 1365. Tamén aparece *súa* 1331, 1355 (3), *ssúa* 1365 (2), *ssúas* 1365. Para MEA témo-la forma primitiva sen vocal nasal *mha* 1319, 1337 e 1342, a posterior con vocal nasal *mīha* 1317 (2) e a forma moderna *mjnha* 1320, 1365; *mjnhas* 1365. Outra posibilidade é a forma átona reducida *ma* 1318.

7. Formas verbais.

7.1. Na 3ª p. do pasado temos alternancia entre a conservación e a perda da vocal final *e* e nunca aparece a terminación *-o* que se impuxo en Galicia: *disse* 1317, 1325 (4), 1355 (2), 1365 (4), *fez* 1317, 1320, 1333, *ffez* 1318 (4), 1319, 1325, 1365, *teue* 1333. Témo-la forma primitiva *veo* en 1365.

7.2. Na 1ª p. do pasado, ó lado da forma coa perda da vocal final, que é a típica do portugués, temos casos de conservación e palatalización da consoante, que é a forma imposta no galego: *ffis* 1333, *fiz* 1324 (Lisboa), 1355, *ffiz* 1365 (2) e *fjge* 1355, *puge* 1317, 1318, 1319, *pugi* 1320, *pugj* 1324 (Lisboa), 1331, 1337, *pugy* 1317, 1333, 1342.

7.3. Para o verbo *oír* non hai casos da forma galega *oír* e só da que se impuxo en portugués: *ouujam* 1365, *ouuiren* 1317, *ouujren* 1331, *ouujr* 1337. Polo contrario, alternan as variantes *escrever* (que se impuxo en portugués) e *escribir* (que domina desde o séc. XIII nos textos galegos): *escreuer* 1325, *escreuj* 1355, 1365, *escreuy* 1317, *escrepuy* 1320, *screuj* 1324 (Lisboa), *screuy* 1317 e *escriuy* 1331, 1337, 1342, *esscliuj* 1318, 1319, *scliuy* 1325. Para *recibir* só aparecen as formas correspondentes a *receber*, a forma imposta en portugués, e non hai casos da forma *recibir* imposta no galego: *reçeber* 1317, 1337 (3), *rreçeber* 1317, 1325, *reçebou* 1317, *rreçebj* 1333, *rrecebj* 1324 (Lisboa), *rreçeby* 1342.

8. Léxico. Na maior parte dos casos as formas léxicas utilizadas son coincidentes nos textos de Galicia e Portugal, pero hai algunhas particularidades. Así, é exclusiva dos textos portugueses *tabeliom* ou *tabaliom*, pois os galegos utilizan

notario: *tabeliões* 1317, *tabeliom* 1317 (7), 1320 (3), 1325 (2), 1331, 1355 (2), *tabelliom* 1317, 1333 e *tabaljões* 1365, *tabaliom* 1324 (2), 1331 (4), 1337, *tabaljom* 1318 (5), 1319 (3), *tabaljón* 1365 (5), *taballiom* 1342. Fronte á tendencia dos textos galegos á terminación *-emento* (nos substantivos correspondentes ós verbos da 2ª), nos portugueses temos *-imento* e, fronte á terminación galega en *-üe*, nos portugueses temos *-õe > -õi*: *estabelliçimento* 1317, *prazimento* 1355, *firmedoy* 1342. Tamén son típicas portuguesas as formas *Diogo* 1365 (2) e *ouujdor* 1365 (5), *ouujdores* 1365 (4). Estraña, en cambio, que se utilicen as variantes que se impuxeron en Galicia no caso de *propia* 1317, 1318, 1319, 1342, *propio* 1355 (2) e *ata* 1355 (2), que chega a utilizarse mesmo no documento escrito en Lisboa en 1324. Unha forma interesante foneticamente é *essemjnadas* 1365.

8.1. Outras palabras presentan a forma primitiva, que máis tarde se veu alterada en Portugal e que en Galicia se mantén ata os nosos días na maior parte dos casos: *cousa* 1324 (Lisboa), *coussas* 1318, 1365, *cousas* 1317 (4), 1331 (2), 1337 (2), *dereito* 1317, 1337 (2), *dereyto* 1342 (2), 1355 (4), 1365 (4), *dereitos* 1317 (2), *dereytos* 1355, *dereyturas* 1355, *derreito* 1318 (2), *derreitos* 1319, *dous* 1318 (2), 1324 (Lisboa), 1333. Alternan *aldeia* 1319 e *aldea* 1320, 1355, 1365.

8.2. Entre as formas arcaicas non citadas lembremos *abastoso* 1337, *auondoso* 1317, *er* 1365 (2), *léteras* 1365 e *paráuoa* 1317. É unha invención a forma *púplico* 1320.

9. Ó lado de todas estas cartas escritas en Portugal, e en portugués, temos unhas cantas cartas escritas en Galicia que nos fan dubidar na interpretación. Seis delas foron escritas no propio mosteiro de Montederramo por Frei Pero Vaásquez e todas elas no mesmo ano: 8-1-1352 (A. H. N., carp. 1495, nº 5), 2-11-1352 (*íd.*, nº 7 e 8), 28-11-1352 (A. C. Ourense, nº 2622), 29-11-1352 (*íd.*, nº 2623) e 27-12-1352 (*íd.*, nº 2621). Estas seis cartas fan referencia a foros feitos en Galicia, pero presentan unha característica especial que non se corresponde co que ocorre no resto dos documentos do mosteiro. Refirome á grafía, non á lingua, porque a lingua é máis ou menos idéntica á que usan os outros monxes ou notarios. A novidade de frei Pero Vázquez consiste en que non segue a norma escrita en Galicia para a representación de /k/, posto que, ó lado da grafía con *n* e con *ñ* para /n/, usa con relativa frecuencia *lh* para /k/.

9.1. Para /n/ ten *n* ou *ñ* en todos: 8-1-1352 *Marina*, *ssenor*, *vinas* e *liño* (3), *Mariña* (2), *viña*, *viñas* (2), *viño* (5); 2-11-1352 *camino*, *galjnas*, *Moýno*, *Pineyra* (2), *quinón*, *ssopinorar*, *supin[or]lades*, *vino* e *enviñedes*, *viña* (7), *viño* (no 1º); *Castineyra*, *Pineyra* (2), *ssenos*, *ssopinorar* e *camiño*, *galiña*, *Steuceyña*, *viña* (2), *viño* (2) (no 2º); 28-11-1352 *lino*; 29-11-1352 *camino*, *castanas*, *cortineyro* e *liño*, *Looña*, *viña* (2), *viñas*, *viño*; 27-12-1352 *Pineyra*, *touçino* e *liño*. En cambio usa con relativa frecuencia *lh* para /k/: 8-1-1352 *ffilha*, *ffilho*, *ffilhos*; 2-11-1352 *ffilha*, *ffilho* (no 1º); *ffilhos* (no 2º); 28-11-1352 *Carualho*, *filha*, *ffilha*, *filho*, *ffilho* (2); 29-11-1352 *colha*, *conçelho*, *ffilha*, *ffilho* (2); 27-12-1352 *ffilha*, *ffilho*, *tulha*.

9.1.1. Ó lado desta grafía tamén usa ocasionalmente *l* en *muler* (en todos menos no 1º) e *alẽo* (no 1º de 2-11-1352). Neste mesmo documento chega a combina-las dúas grafías *ll* e *lh* na forma *ffillho*. Como contrapartida, usa dúas veces

ultracorrectamente *lh* con valor de *l*: 2-11-1352 (no 2º) *Ffondo de Vilha*, 27-12-1352 *vassalhos*. Lembremos que frei Pedro escribe correctamente a forma *vassalos* no documento de 8-1-1352 e *uassalos* nos dous de 2-1-1352 e no de 29-11-1352. No de 28-11-1352 escribe *uasalos*.

9.2. Outra característica pouco usual nos documentos galegos é o emprego da forma *Périz* en lugar de *Pérez*, no 2º documento de 2-11-1352.

9.3. Este frade, como xa indiquei, usa unha lingua que corresponde, máis ou menos, á que se escribe en Galicia por aquel tempo e mesmo presenta características alleas ó portugués, como son as formas de plural do tipo *capoos* (8-1-1352) ou *dous paas* (nos dous de 28-11-1352) e a típica forma da zona ourensá *diades*, que aparece nos seis (3 veces no de 8-1-1352), variante que coexiste nos documentos galegos con *deades* ou *dedes*. Tamén usa sistematicamente as típicas formas verbais galegas *escriuj* e *sábean* (nos seis).

9.4. Con Pero Vázquez moraba Steuan Ferreyro, que aparece coma testemuña nos dous documentos de 2-11-1352. ¿Estaba afeito frei Pedro a ver documentos portugueses no ano 1352 e pegóuselle a grafía con *lh*, ás veces mal utilizada? ¿Era un portugués habituado xa a escribir en galego con certas reminiscencias da grafía que aprendera na súa terra? En todo caso resulta estraño que use *lh* e non *nh*.

10. Estas mesmas preguntas debemos facelas respecto a outros catro documentos escritos con características parecidas. O notario Martín André, “notario jurado público del rrey en Monte Rrey et en Ffrol de Rrey et en Val de Laça”, está representado con abundante documentación no mosteiro nunha serie de cartas escritas por el ou mandadas escribir a diferentes escribáns e practicamente en todas elas usa ben a grafía galega, agás nunha que mandou escribir o 18-4-1275 (A. C. Ourense, nº 1206), pois nela aparecen *conoçuda*, *uñas* ‘viñas’ e *moler* ó lado de *ffilho* con *lh*. Tamén achamos patronímicos coa terminación típica dos documentos portugueses: *Meéndiz*, *Domýngiz*, *Uaásquiz*. ¿Era portugués este escribán? ¿Como é que xa en 1275 se coñece esta grafía en Galicia? Outras palabras usadas na carta presentan as formas propias de Galicia, como é o caso de *propios*, *termjo* e *escriuir* (fronte a *rreçebemos*), ou *Páaz*, *Queyçáaz* e *Queyrugás* (xunto a *Uyuyãez*), que aparecen cunha forma moi evolucionada e xa moi próxima ou idéntica á do topónimo actual (*Queizás*, *Queirugás*). Unha forma totalmente evolucionada ocorre tamén en *pertenças* e *uontade*.

10.1. Noutro documento do 9-2-1296 (A. C. Ourense, nº 1787) que Domingo Eanes, “notario del rrey en Villa de Rrey”, lle manda escribir a “Esteuan Eanes”, lemos como “Jhan Peris, escudeiro, morador en Abelheira, fillo de Pero Garçá das Mãos et de Marina Meendes”, lle dá ó mosteiro dúas leiras “en termho de Casal d’Affonso de Lodoselo”, e nel volvemos atopar casos de *lh*: *Abelheira* (3), *filho* (2) e *trabalho*, xunto a *muler* (3) e *Marina*, así como as formas *Peris* (9) e *Nunis*, variantes pouco correntes en Galicia, e a grafía con *h* por *i* en *termho*. En cambio, é propia dos textos galegos a forma *notario* e máis típicas do N. *ata* e *pugi*, que alternan ós dous lados da fronteira. A forma *escriueo* está a medio camiño entre a galega e a portuguesa.

10.2. Nun pequeniño documento do 24-10-1319 (A. C. Ourense, nº 2004), no que "Lourenço Eanis, cóengo de Junqueira", outorga a Montederramo todo o que a súa irmá "Moor Eanis auía et deuía a auer en Caluelo", escribese 4 veces *Eanis* e actúan coma testemuñas "Iohán Fernández Preytés et sseu ffilho Preytissinho".

10.3. Finalmente nun inventario feito despois do 6-4-1358 (A. H. N., carp. 1489, nº 5), onde se indican os bens que ten Montederramo en Portugal, cítanse tres casares en Jolha (un que pertence ó "moesteiro de Brauães", o casar de Trala Ffonte e o casar do Mato, que "sson de Monte de Rramo et de dona Mayor López, et non sson partidos"), un casarello cheo de viña no mesmo lugar, "cabo a torre", e dúas leiras pequenas en "Bellelba?" e un casar en "Padornelho de Coyra". O que escribe a carta é "Johán Ffernándiz, escriuán en lugar d'Apariço Iohanes, notayro de Caldelas", pero ten unhas características gráficas nas que mestura a norma galega coa portuguesa. Así, para /k/ usa *lh* en *cassarelhos*, *Jolha* (2), *lhe*, *milho* e *velhos*; *ll* en *ffillo* e *l* en *cassarelo?*, *muler* (3) e *velos*. Nun caso une *ll* a *lh* (*Jollha*). Pola contra, para /j/ usa *n* (*quinón*, *Marina*, *lino*) ou *ñ* (*viña*). Por outra banda, usa ultracorrectamente *lh* en *Padornelho* (xunto a *Padornelo*) e *ll* co valor de *l* en *vassallos* (xunto a *l* en *Caldelas* ou *galego*). É máis característica dos textos portugueses a variante *Ffernándiz* e propia dos galegos *notayro*, así como *bárreo* e *dían*. Neste documento tamén se fala de "quatro ssoldos velos de portugueses" e de "xj soldos portugueses", xunto a "quatro morauidis velhos". A moeda portuguesa era usada en Galicia e aparece con relativa frecuencia nos documentos.

11. Outra cousa interesante é ver como se comportan os notarios galegos cando fan traslados de textos portugueses. Como mostra temos un documento do 5-7-1303 (A. Catedral Ourense, nº 1764), que traslada outro do 30-5-1303 feito en Portugal por "Pero Ffernandes, tabaliom del rrey en Noselos". No traslado o notario adapta o portugués ás normas do galego e non escribe *lh* nin *nh*. Así, aparecen *conuçuda*, *ffilla*, *Alaris*, *ffillos*, *fillos*, *muller ssenor*, co que se iguala ós casos de representación de *l* por *ll* ou *l* en *aqelles*, *dellas*, *ello*, *mill*, *tabaliom* (2), *tódalas*, *uilla* e *Uillares*. Conserva, pola contra, as formas portuguesas *tabaliom* (2) e *propria*, posto que *scriuij* e *pugj* podían estar así no documento orixinal. Tamén podería estar no documento orixinal *ssegia* por *seja*, por mais que debemos lembrar que é esta a grafía que utiliza o notario galego no documento que contén o traslado. Como era de esperar, na carta que contén o traslado escribe á galega: *conucuda*, *ffillos*, *jullo?*, *Marina* (2), *muller* (2) e *ssubrinos* (2). Tamén *termiões*. As formas *meios* (2), *ffis* (2) e *rreçebj* son comúns ás dúas zonas.

12. As relacións de Montederramo con Portugal estámolas vendo sistematicamente e aínda podiamos indicar algunhas máis, como é o feito de que en documento do 12-8-1261, de Allariz, estea coma testemuña "Pedro Ianes de Matossinos" ou que o 17-1-1311 (A. C. Ourense, nº 1871), en presenza de "Durán Ffernandes, notario jurado en lugar de Ffernán Ffernandes, notario público del rrey en Monte Rrey et en Frol de Rrey et en Val de Laça", "Martín Peláiz, morador en Monte Rrey, estando ante Pero Méndez et Salvador?

Martíis, juýzes de Monte Rrey, pedío aos ditos juýzes por dereito que mandassen per juýzo vender os bēes que fforon de Ffernán Eanes, ffillo de Viujana Fferrnández, que ffoy tabaleón de Chaujas, para sse pagaren as mandas que el mandou et as déuedas que deuja, ca dizía este *Martín* Peláiz que o penorauan por elas, porque fficara por cabeçel et eerel do dito Ffernán Eanes, et para conprir as ssas mandas et pagar os clérigos que cantassen as missas por este Ffernán Eanes”.

12.1. Tamén no testamento de Dª María López de Lemos (12-10-1313, elevado a pública forma o 2-11-1313, A. H. N. Madrid, carp. 1490, n° 14) aparecen propiedades en Portugal: Dona María manda a Montederramo “toda a mía parte dos herdamentos que eu conprey con Fernán García ena frijguesía de San Bertholameu de Rrauaal (= Rabal), et con toda a mía parte da vina de Baçar, que est en termio de Bregança, con toda a mía parte das uentades que y ey” e pide “por merçee ao muy nobre señor el rrey de Portugal et ao arcibispo et aa Santa Jgleia de Brágaa que lles nenbre en como a uentade do passado deue seer conprida ... et anparen et deffendan ao moesteyro” no suposto de que Fernán García ou outro queira embargar esta manda. Tamén lle dá os herdamentos que ten “en Portugal, eno lugar que chaman Jorllá, per que aia o conuento pescado ... pelo de Portugal saúees eno tenpo”. Entre outras cousas declara que lle debe “Rruy Martíis de Marraos, que é en termio de Bregança” 4.000 marabedís. Fernán García deixáralle a Dª María en Portugal “a meatade de Requeyxo? et a meatade de Rrauaal et a meatade de Basar”.

Como vemos, as relacións foron intensas nos primeiros tempos entre Galicia e Portugal, aínda que non sempre con total harmonía, e para nós resulta do sumo interese estudar esta interconexión entre as dúas comunidades lingüísticas absurdamente separadas pola estulticia dos nosos antepasados.

BIBLIOGRAFÍA

- LORENZO, Ramón, “O estado da lingua nun documento do século XIV”, *Arquivos do Centro Cultural Português XIV [Homenagem a Paul Teyssier]* (1987), p. 49-69.
 “Algunhas consideracións sobre a *História do Galego-Português* de Clarinda de Azevedo Maia”, *Verba* 14, 1987, p. 441-488.
 “Consideracións sobre as vocais nasais e o ditongo -ão en portugués”, *Homenagem a Joseph M. Piel por ocasião do seu 85º aniversário*. Editada por Dieter Kremer, Tübingen, Niemeyer, 1988, p. 289-326.
 “Un documento portugués de 1337”, *Travaux de Linguistique et de Philologie XXXIII-XXXIV*, 1995-1996, p. 259-265 [*Studia ex hilaritate. Mélanges de linguistique et d’onomastique sardes et romanes offerts à Monsieur Heinz Jürgen Wolf* publiés par D. Kremer et A. Monjour].
 “La koiné gallega”, G. Holtus, M. Metzeltin, Chr. Schmitt, *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, II,2, Tübingen, Niemeyer, p. 649-679.
 MAIA, Clarinda de Azevedo, *História do Galego-Português. Estado lingüístico da Galiza e do Noroeste de Portugal desde o século XIII ao século XVI (Com referência à situação do galego moderno)*, Coimbra, Instituto Nacional de Investigação Científica, 1986.
 MONJOUR, Alf, “Galegische und portugiesische Skriptae”, G. Holtus, M. Metzeltin, Chr. Schmitt, *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, II,2, Tübingen, Niemeyer, p. 692-720.